

УДК 343.213+343.23

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.45>

Юлія Шопіна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО АБО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Метою статті є узагальнена характеристика кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника. У статті проаналізовано положення закону про кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника. Узагальнено види злочинів, за які медичний або фармацевтичний працівник може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Розглянуто обставини, які виключають злочинність діяння медичного або фармацевтичного працівника. Доведено, що необхідним є виділення групи злочинів, суб'єктами яких виступають не лише медичні, а й фармацевтичні працівники, в окремий розділ Особливої частини КК України. Пропонуємо таку назву цього розділу: «Злочини проти встановленого порядку надання медичних та фармацевтичних послуг». Наголошено, що під професійним медичним кримінальним правопорушенням необхідно розуміти умисне або необережне діяння, вчинене медичним або фармацевтичним працівником під час виконання професійних обов'язків, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання. Визначено, що злочини, що вчиняються медичним або фармацевтичним працівником у зв'язку зі здійсненям ним професійної діяльності, умовно можна поділити на такі: злочини проти життя і здоров'я особи (пацієнта); злочини проти прав особи (пацієнта); злочини у сфері господарської діяльності з медичної практики; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів; інші злочини, вчинені медичним або фармацевтичним працівником у зв'язку з його професійною діяльністю. З'ясовано, що випадки притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності, а тим більше винесення щодо них обвинувального вироку в Україні є порівняно нечастими. Проте керівникам закладів охорони здоров'я та безпосередньо медичним або фармацевтичним працівникам необхідно знати про те, які дії чи бездіяльність підпадають під кримінально-правову заборону, і пам'ятати про свою місію (дотримання клятви медика/фармацевта) сумлінно та на належному рівні виконувати професійні обов'язки, уникати випадків, які б могли завдати шкоди охоронюваним відносинам.

Ключові слова: суб'єкт злочину, спеціальний суб'єкт, професійна діяльність, службова діяльність, життя, особа, бездіяльність.

Постановка проблеми. Кримінальне законодавство України охороняє від злочинних посягань такі важливі людські цінності, як життя та здоров'я людини. При цьому деякі злочини, відповідальність за які передбачається в Кримінальному кодексі України, можуть вчинятися медичним або фармацевтичним працівником як спеціальним суб'єктом злочину (кримінального правопорушення).

Проблема кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника – одна з найбільш складних у системі права, оскільки вимагає спеціальних знань і методів розслідування, обліку та аналізу багатьох факторів, передумов, пов'язаних із деонтологічними вимогами, великою варіативністю конкретних обставин тощо [7, с. 176].

З огляду на вищезазначену тему кримінальної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників не втрачає своєї актуальності донині та є однією з найбільш дискусійних як у медичному, так і у правовому просторі. Дослідження питань кримінальної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників перебуває в тісному зв'язку як із медичним, фармацевтичним, так і з кримінальним правом. Слід зазначити, що будь-яка діяльність пов'язана з ризиками. У свою чергу, невинуватий ризик медичного працівника або фармацевта може стати фатальним для особи, яка звернулася за наданням такої допомоги (послуги). Медичний або фармацевтичний працівник, який учинив суспільно небезпечні дії, не тільки піддається моральній оцінці з боку суспільства,

а й несе юридичну відповідальність, у тому числі кримінальну [9, с. 82].

Тому велике значення має обізнаність, глибоке розуміння та усвідомлення власних дій чи бездіяльності практикуючим лікарем або фармацевтом у процесі здійснення останніми професійної діяльності.

Важливим аспектом діяльності медичного або фармацевтичного працівника є необхідність чіткого розуміння юридичних критеріїв, за якими можна кваліфікувати ту чи іншу дію або бездіяльність лікарів або фармацевтів, оскільки саме із цього складається судова практика.

Медичний та фармацевтичний працівники в процесі здійснення ними професійної діяльності повинні також знати вид і міру юридичної відповідальності, що передбачена чинним законодавством України.

Зокрема, міру покарання, яка призначається за загальним правилом у межах відповідної санкції кримінально-правової норми Особливої частини Кримінального кодексу України за вчинення злочинного протиправного діяння.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вирішення деяких проблем кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника зробили такі вітчизняні вчені, як: П. П. Андрушко, В. О. Навроцький, Г. В. Чеботарьова, Н. О. Школьна, В. В. Балабко, О. С. Шукін, Т. Ю. Тарасевич, Ю. В. Баулін, О. О. Дудоров, В. В. Сташис, П. П. Матишевський та інші науковці. Разом із тим окремі аспекти кримінальної відповідальності за вчинення злочинів медичним або фармацевтичним працівником висвітлюються сучасними дослідниками лише в підручниках, навчальних посібниках здебільшого кримінального права і розглядаються лише фрагментарно. Окрім того, сучасні теоретичні дослідження проблем кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника зводяться в основному до кримінально-правової характеристики окремих складів злочинів проти життя і здоров'я, що, на наше переконання, не дозволяє сформулювати цілісну концепцію кримінальної відповідальності за такі злочини. Тому питання загальної характеристики кримінальної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників наразі є не достатньою мірою дослідженим та залишається відкритим.

Метою пропонованої статті є узагальнена характеристика кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника.

Виклад основного матеріалу. Медичний або фармацевтичний працівник із

позиції кримінального права розглядається з урахуванням двох складових частин: як загальний суб'єкт та як спеціальний суб'єкт вчинення злочину (кримінального правопорушення), пов'язаного з фактом здобуття медичним працівником – медичної, а фармацевтичним працівником – фармацевтичної освіти [14, с. 17].

КК України передбачає значну кількість статей, відповідно до яких діяння (дія або бездіяльність) медичного або фармацевтичного працівника може бути кваліфіковано як злочин. До них, зокрема, належать:

1) ст. 131 КК України (неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби); ст. 132 КК України (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби); ст. 134 КК України (незаконне проведення абортів або стерилізації); ст. 136 КК України (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані);

2) ст. 137 КК України (неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей); ст. 138 КК України (незаконна лікувальна діяльність); ст. 139 КК України (ненадання допомоги хворому медичним працівником); ст. 140 КК України (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником); ст. 141 КК України (порушення прав пацієнта);

3) ст. 142 КК України (незаконне проведення дослідів над людиною);

4) ст. 143 КК України (порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини); ст. 144 КК України (насилницьке донорство); ст. 145 КК України (незаконне розголошення лікарської таємниці); ст. 148 КК України (підміна дитини); ст. 151 КК України (незаконне поміщення в заклад із надання психіатричної допомоги); ст. 184 КК України (порушення права на безоплатну медичну допомогу); ст. 308 КК України (викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем); ст. 314 КК України (незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів); ст. 319 КК України (незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин); ст. 320 КК України (порушення встановлених правил обігу

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів); ст. 325 КК України (порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням); ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем); ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень); ст. 366 КК України (службове підроблення); ст. 367 КК України (службова недбалість); ст. 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) [1; 4].

У свою чергу, злочини, за які медичний або фармацевтичний працівник може бути притягнений до кримінальної відповідальності, можна розділити на три групи: професійні медичні злочини (ст. ст. 131, 132, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 151, 319, 320, 325); службові медичні злочини (ст. ст. 132, 137, 184, 364, 365, 366, 367, 368); злочини, за які медичний або фармацевтичний працівник може бути притягнений до кримінальної відповідальності на загальних підставах (інші статті КК України, відповідно до яких медичного або фармацевтичного працівника можна притягнути до кримінальної відповідальності як загального суб'єкта злочину, тобто без урахування відношення до професійної медичної (фармацевтичної) діяльності [12, с. 68]).

В аспекті аналізу питання кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника основну увагу необхідно приділити саме професійним медичним злочинам. Кримінальна відповідальність за такі злочини (кримінальні правопорушення) настає, якщо:

1) медичним або фармацевтичним працівником вчинено суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність);

2) існує прямий зв'язок дії (бездіяльності) медичного або фармацевтичного працівника з медичною (фармацевтичною) практикою та виконанням професійних обов'язків;

3) наявні ознаки порушення стандартів надання медичної (фармацевтичної) допомоги, з якими останній обізнаний у силу своєї кваліфікації, спеціалізації та професії в цілому;

4) настали негативні наслідки для життя та здоров'я особи.

Доцільно виділити такі ознаки злочинів, пов'язаних із виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником:

1) ці злочини вчинюються у сфері медичного або фармацевтичного обслуговування (надання публічних послуг);

2) вони вчинюються спеціальними суб'єктами – медичним або фармацевтичним працівником у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків із надання медичної допомоги чи медичних або фармацевтичних послуг;

3) такі злочини створюють загрозу заповідання або заповідують фактичну шкоду життю чи здоров'ю особи (осіб) або іншим охоронюваним кримінальним законом правовідносинам;

4) ці злочини вчинюються умисно або через необережність [11, с. 295].

Отже, під професійним медичним кримінальним правопорушенням необхідно розуміти умисне або необережне діяння, вчинене медичним або фармацевтичним працівником під час виконання професійних обов'язків, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання.

Основний обсяг кримінально караних діянь, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини та вчинюються медичним або фармацевтичним працівником під час виконання професійних обов'язків, визначені в розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Кримінального кодексу України від 05.04.2001 № 2341-III [1].

У діяльності медичного або фармацевтичного працівника умисні злочини зустрічаються рідше, ніж необережні. Серед злочинів першої групи (умисні) найбільш суспільно небезпечним є ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України). Водночас серед необережних злочинів найбільш актуальними є неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України), вбивство через необережність (ст. 119 КК України) і необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України).

Злочин (кримінальне правопорушення) може здійснюватися як активною дією, так і протиправною бездіяльністю особи, яка пов'язана з невиконанням обов'язків, покладених на неї безпосередньо тим чи іншим нормативно-правовим документом [3].

Вітчизняні науковці звертають увагу на те, що саме протиправна бездіяльність медичних або фармацевтичних працівників стала причиною більшої частини несприятливих наслідків під час виконання останніми професійних обов'язків [8, с. 543; 15, с. 6].

Під час встановлення злочинності діяння, насамперед, необхідно враховувати те, що, оскільки обов'язки конкретного медичного працівника залежать від його спеціальності,

посади, то необхідно аналізувати коло саме його обов'язків, що зазвичай містяться в нормативних актах, посадових інструкціях, правилах, вказівках тощо [4].

Слід зазначити, що останнім часом більшість вітчизняних науковців вказує на підстави для виділення групи злочинів, суб'єктами яких виступають медичні працівники, в окремий розділ Особливої частини КК України. До прикладу, науковець А. Байда пропонує назвати такий розділ «Злочини у сфері медичної і фармацевтичної діяльності» [6, с. 92].

В. В. Балабко вважає, що назва цього розділу могла б бути такою: «Злочини проти встановленого порядку медичного обслуговування» [13, с. 185].

На нашу думку, необхідним є виділення групи злочинів, суб'єктами яких виступають не лише медичні, а й фармацевтичні працівники, в окремий розділ Особливої частини КК України. Пропонуємо таку назву цього розділу: «Злочини проти встановленого порядку надання медичних та фармацевтичних послуг».

Дійсно, відповідні злочини об'єднує не лише суб'єкт їх учинення, а, насамперед, специфічне коло тих суспільних відносин, які мають за мету забезпечення захисту життя і здоров'я людини.

Розглядаючи кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника, необхідно зазначити обставини, які виключають злочинність діяння. До таких обставин відносяться крайня необхідність (ст. 39 КК України) та діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК України) [2].

До прикладу, враховуючи норми ст. 39 КК України, не буде вважатися злочином завдання шкоди особі медичним або фармацевтичним працівником, якщо для рятування його життя неможливо було усунути ймовірність завдання йому такої шкоди. Слід враховувати, що загроза життю особи має бути реальна, тому норми ст. 39 КК України застосовують лише до невідкладних та переважно екстрених медичних втручань.

Про застосування ст. 42 КК України можна говорити тоді, коли це діяння було вчинене медичним або фармацевтичним працівником в умовах виправданого ризику. Наприклад, застосування медичним або фармацевтичним працівником діяння (метод лікування, який є ризиковим) має бути обґрунтованим із наукової точки зору та спиратися на практичний досвід та факти; має застосовуватися виключно в тому разі, коли використання інших методів особі (пацієнту) завідомо не допоможе [10, с. 21].

Висновки

Питання кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника, звичайно, хотілося б залишити на доктринальному рівні, але, на жаль, попри постійний розвиток та значний рівень досягнень у сфері науково-технічного прогресу, проблема якості медичних та фармацевтичних послуг, які надаються медичним або фармацевтичним працівником під час виконання своїх професійних обов'язків, є вкрай актуальною.

Отже, медичний та фармацевтичний працівник може бути притягнений до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів на загальних засадах, а також у КК України є ряд складів злочинів, які мають відношення саме до професійної діяльності медичного або фармацевтичного працівника.

Злочини, що вчиняються медичним або фармацевтичним працівником у зв'язку зі здійсненням ним професійної діяльності, умовно можна поділити на такі:

- 1) злочини проти життя і здоров'я особи (пацієнта);
- 2) злочини проти прав особи (пацієнта);
- 3) злочини у сфері господарської діяльності з медичної практики;
- 4) злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- 5) інші злочини, вчинені медичним або фармацевтичним працівником у зв'язку з його професійною діяльністю.

Переважає більшість злочинів, які вчиняються медичним або фармацевтичним працівником у зв'язку з його професійною діяльністю, сконцентровані в розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Кримінального кодексу України від 05.04.2001 № 2341-III. Це, зокрема, ст. ст. 131, 132, 134, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145 КК України.

Проте, як з'ясовано, випадки притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності, а тим більше винесення щодо них обвинувального вироку в Україні є порівняно нечастими. Проте керівникам закладів охорони здоров'я та безпосередньо медичним або фармацевтичним працівникам необхідно знати про те, які дії чи бездіяльність підпадають під кримінальну-правову заборону, і пам'ятати про свою місію (дотримання клятви медика/фармацевта) сумлінно та на належному рівні виконувати професійні обов'язки, уникати випадків, які б могли завдати шкоди охоронюваним відносинам.

Рухаючись у цьому напрямку, на нашу думку, доцільним буде створити окремий розділ Особливої частини КК України, присвоївши йому таку назву: «Злочини проти встановленого порядку надання медичних та фармацевтичних послуг».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-7&p=131136>.
2. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. Харків, 2007. 1184 с.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <http://portal.rada.gov.ua>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я : Закон України від 6 квітня 2017 року № 2002-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 21. Ст. 245.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» від 17 вересня 1996 р. № 1138 (зі змінами та доповненнями).
6. Байда А.О. Класифікація злочинів у сфері медичної та фармацевтичної діяльності. *Актуальні проблеми правознавства: наук. конф. молодих вчених та здобувачів: тези доп. та наук. повідом.* / за ред. М.І. Панова. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2004. С. 148–151.
7. Кузнецов В.В., Савченко А.В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник. Київ : КНТ, 2007. 300 с.
8. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.
9. Вознюк А.А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ, 2016. 236 с.
10. Школьна Н.О. Практика управління медичним закладом № 8/2014. Стаття: Кримінальна відповідальність медичних працівників. С. 18–25.
11. Чеботарьова Г.В. Ненадання допомоги хворому медичним працівником: проблеми кримінально-правової характеристики об'єктивних ознак злочину. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2010. Т. 23(62). № 1. С. 292–298. (Серия «Юридические науки»).
12. Мирошниченко Н.В. Причинение медицинскими работниками смерти и вреда здоровью пациента: уголовно-правовые аспекты : дисс. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08. Пятигорск, 2007. 195 с.
13. Балабко В.В. Злочини проти життя та здоров'я особи: кримінальна відповідальність медичних працівників : монографія. Запоріжжя : Дніпров. металург, 2017. 288 с.
14. Павлова Н.В. Уголовно-правовое регулирование медицинской деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Моск. государственный. ун-т им. М.В. Ломоносова. Москва, 2006. 19 с.
15. Тарасевич Т.Ю. Медичний працівник як спеціальний суб'єкт злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 18 с.

The purpose of the article is to summarize the criminal responsibility of a medical or pharmaceutical employee. The article analyzes the provisions of the law on criminal liability of a medical or pharmaceutical worker. The types of crimes for which a medical or pharmaceutical worker may be prosecuted are generalized. Circumstances that exclude the criminality of a medical or pharmaceutical worker are considered. It is proved that it is necessary to identify a group of crimes, subjects of which are not only medical but also pharmaceutical workers in a separate section of the Special part of the Criminal Code of Ukraine, and we propose the following title of this section: "Crimes against the established order of provision of medical and pharmaceutical services". It is emphasized that a professional medical criminal offense should be understood as intentional or negligent act committed by a medical or pharmaceutical professional in the performance of their professional duties, prohibited by criminal law under threat of punishment. It is determined that crimes committed by a medical or pharmaceutical worker in connection with their professional activity can be conditionally divided into the following: crimes against the life and health of a person (patient); crimes against the rights of the person (patient); crimes in the field of business activity in medical practice; trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, analogues or precursors; other crimes committed by a healthcare professional or pharmacist in connection with his professional activity. It has been found that cases of criminal liability for medical professionals and, moreover, the conviction in Ukraine are relatively infrequent. However, health care managers and medical or pharmaceutical professionals need to be aware of what actions or omissions fall under the criminal law prohibition and to remember their mission (keeping the oath of the physician/pharmacist) in a fair and proper manner. to avoid cases that could harm the protected relationship.

Key words: subject of crime, special subject, professional activity, service, life, person, inactivity.